

Z metodo proti metodi

Paul Feyerabend: *Proti metodi*,
Studia Humanitatis, Ljubljana 1999,
prevedel Slavko Huzjan

Paul Feyerabend (1924–1994) je knjigo napisal na prigovarjanje kolega in prijatelja Imreja Lakatosa. Rokopis, ki je bil dokončan leta 1972, je po skrivnostni poti izginil in se nato zopet našel, vendar pa je dve leti po nastanku tega zanimivega traktata Imre Lakatos umrl, tako da je delo izšlo brez njegovega komentarja. Ironično vodilo knjige, da v znanosti vse pride prav – "anything goes" –, je temeljno vodilo Feyerabendovega dela. Poleg Karla Popperja, enega vodilnih teoretikov epistemologije in teorije znanosti, in Thomasa Kuhna sta na področju znanstvenoteoretičnih raziskav pomembna prav Imre Lakatos in Paul Feyerabend.

Delo *Proti metodi* je zanimivo napisano razmišljanje in polemiziranje o mejah in možnostih pravilnega spoznanja, ki je temelj vsake znanstvene teorije. Feyerabend, ki se je v svojem delu namenoma lotil znanih teorij (na primer Galilejeve), je skušal s primeri pokazati, kako so nekateri veliki umi in znanstveniki goljufali, da bi dokazali svoj prav. V tem smislu je mišljena tudi izjava, da vse gre oziroma vse pride prav, če zna znanstvenik sebi v prid zvito in spretno obrniti določena dejstva, ki so, analizirana pod drobnogledom, neveljavna.

Prevajalec je imel zaradi različnih obstoječih izdaj in verzij nekaj težav, saj se je bilo potrebno odločiti za eno izmed različic besedila. Huzjan je ob

pomoči dr. Andreja Uleta napisal tudi izčrpno spremno besedo, ki Feyerabendovo delo umesti v sodobne znanstvenoteoretične tokove.

Osnovna Feyerabendova teza, da razum in znanost pogosto hodita po različnih poteh, je do dobrega pretresla miselne koncepte teorije znanosti. Anarhistični pristop, ki ga Feyerabend nenehno uporablja, je po njegovem mnenju za znanost in filozofijo najboljše zdravilo. V znanosti velja edino splošno načelo, ki ne zavira napredka in se glasi, da vse gre, da vsaka stvar pride prav, ne glede na sovpadanje dejstev znotraj neke teorije. Zgodovine znanosti po Feyerabendovem mnenju ne sestavljajo zgolj dejstva in sklepanja iz dejstev, temveč so v njej vsebovane tudi ideje, interpretacije dejstev, problemi in napake, ki so nastale iz različnih interpretacij.

Vsestransko razgledani intelektualci v svojem delu pokaže, da znanost ne spozna golih dejstev, ker so vsa dejstva na določen način že videna. To pa dela zgodovino znanosti kaotično, kompleksno in polno napak. Značilnost znanosti je namreč, da poenostavlja. In čeprav ji vsi pripisujejo ekskluzivno prioriteto na področju spoznanja, se Feyerabendu to dejstvo postavlja pod vprašaj. Svet, ki ga znanost skuša raziskati, je v glavnem nekaj neznanega, zato moramo pri raziskovanju ostati odprti in se ne smemo omejevati.

Naslednje vprašanje, ki ga znanstvenikom zastavi Feyerabend, je, kako se lahko uporabljajo hipoteze, ki nasprotujejo dobro potrjenim teorijam in (ali) eksperimentalnim dejstvom. Feyerabend je namreč mnenja, da znanost

lahko podpiramo s tem, da ravnamo kontrainduktivno. Gre za protipravilo, da je treba vpeljati hipoteze, ki dobro utrjenim in etabliranim teorijam nasprotujejo. Argumenti izhajajo iz kritike in zahteve, da morajo biti nove hipoteze s takšnimi teorijami logično združljive. To zahtevo Feyerabend imenuje pogoj konsistence. Znano je namreč, da Newtonova teorija nasprotuje Galilejevemu zakonu pada, da statična termodinamika nasprotuje drugemu zakonu fenomenološke teorije, da valovna optika nasprotuje geometrijski optiki ... itd. V takih primerih gre za logično inkonsistenco, gre za inkonsistenco določenih izhajanj.

Po Feyerabendovem prepričanju lahko še tako absurda ali zastarela misel izboljša naše znanje, saj se v znanost vključuje celotna duhovna zgodovina. Znanje pa se uporablja za izboljšanje posameznih teorij. "Vsaka ideja, tudi če je še tako polna napak, ima za prihodnost obetavno vsebino, ki lahko raziskovanje v novih okoliščinah požene naprej."

Nobena teorija se nikoli ne ujema z vsemi dejstvi na svojem področju, vendar napaka ni vedno na strani teorije. Starejše teorije konstituirajo dejstva, med njimi pa nastajajo konflikti, ki so pravzaprav znak napredka. Znanost razvija teorije, ki ne nasprotujejo le drugim teorijam, temveč celo eksperimentom, dejstvom, opazovanjem – saj se niti ena teorija ne ujema z vsemi dejstvi, kvantitativna neujemanja so v znanosti na dnevnem redu. Zanimivo je, da nekateri znanstveni pristopi znanstvenike celo ovirajo.

Paul Feyerabend je v teorijo znanosti vnesel popolnoma drugačen pristop, saj je s svojo anarhistično držo poskrbel, da se je o znanstvenih pristopih in metodah pričelo razpravljati tudi v javnosti in ne le v zaprtih, intelektualnih krogih. Z drznostjo, veherentno in brez strahu pred tem, da bi se osmešil, je Feyerabend pričel odpirati tako rekoč "tabu" teme znotraj znanosti. In čeprav je svojo filozofsko znanstveno pot pričel kot pozitivist, se navduševal nad Popperjem in nato nad Khunovo tezo o znanstvenih revolucijah, se je znašel v praznem prostoru, ker ga je razjedala misel o smislu filozofije in teorije znanosti – kot o končnem smislu same znanosti. Njegov skepticizem, ki ga je utemeljeval z jasnimi in pronicljivimi analizami, je odpiral v razvoju same teorije znanosti nove poglede na "spoznavno teorijo". Njegov dvom je zaobjel tako klasično teorijo znanosti kot tudi deduktivizem njegovega učitelja Popperja in Khunovo teorijo revolucij. Prav vprašanje metodike je osrednja tema Feyerabendovega dela.

Med številnimi deli, ki jih je napisal (*Filozofski spisi, Znanje brez temeljev, Znanost v svobodni družbi, Spoznanje za svobodne ljudi, Slovo od razuma, Umetnost in znanost ...*), je *Proti metodi* gotovo najzanimivejše in najprodornejše. Mislec, ki ljubi polemike in kritiko, je v svojem delu do skrajnosti zaostril svoje kritično stališče, s tem ko je postavil pod vprašaj Lakatosove standarde racionalnosti, ki ne morejo nuditi zadostnih rezultatov za resno zgodovinsko obravnavo znotraj znanosti. Feyerabend namreč trdi, da se Lakatosova metodologija raziskovalnih

programov, če je racionalna, ne razlikuje od anarhizma, če pa se razlikuje, ni racionalna. Njegov anarhistični pristop, ki se naslanja na metodološki in teoretski pluralizem, dopušča različne raziskovalne prijeme in metode. V znanosti je tako dovoljeno "vse", dovoljene so vse raziskovalne smeri, vsi pristopi in vse metode, dovoljenih je celo več alternativnih teorij hkrati.

Feyerabendovo odklanjanje zamejevanja v znanosti na zgolj eno možno teorijo, za katero bi se moral znanstvenik odločiti, je povzročilo v znanstvenih krogih nemalo kritik. Po njegovem mnenju v znanosti "ni meja", vse teorije so enako dobre in uporabne ter so v medsebojni konkurenci. Na tak način se lahko izostri pogled na njihovo uporabnost. Znanost ostaja polje različnih teorij, kjer nobena od teorij ne more biti a priori izključena kot neustrezna. Celo alternativne in mejne znanosti so lahko uporabne za znanost. Nobena teorija ne more biti monopolna, nobena teorija ne more obvladovati celotnega polja znotraj znanosti. Znanstvene revolucije, ki bi tako monopolno teorijo zamenjale z novo monopolno teorijo, so nemogoče.

Spremembe se namreč dogajajo v "majhnih spoznanjih", s postopnim napredovanjem, znotraj teoretskega polja.

"Zato je Feyerabend mnogo bolj 'evolucijski' mislec, kot se zdi na prvi pogled. Kljub sila radikalnemu videzu epistemološkega anarhizma konec koncev ostajamo pri vrsti medsebojnih pomikov med teorijami," pravita avtorja spremne besede.

V zgodovini znanosti se je pogosto dogajalo, da je kdo, ki je skušal javnost prepričati v svoj prav, moral poseči celo po propagandnih prijemih, da je za konkreten primer ustvaril zanimanje. To je veljalo tudi za Galileija, ki je svoje predpostavke in trditve poenostavljal – in danes vemo, da niso bile dovolj trden argument za prepričevanje kolegov. Toba potrebno je bilo vzbuditi zanimanje, potrebno je bilo kolege pripraviti do tega, da bi pogledali skozi teleskop v nebo in se prepričali na lastne oči. V tem smislu pa je potrebno razumeti tudi Feyerabendovo cinično misel, da je v znanosti vse dovoljeno.

Metka Cotič

